

razdoblje “opadanja” Carstva, čime se opredijelio za zastarjelo tumačenje toga dijela osmanske povijesti. Naime, u posljednjih su se desetak godina osmanistički historiografi uvelike složili oko zaključka da spomenuto razdoblje nije bilo razdoblje opadanja nego transformacije Carstva. U prilog toj teoriji ide manjak konkretnih dokaza da je Carstvo propadalo kao i krivulja osmanskih političkih uspona i padova slabijega intenziteta tijekom 17. i 18. stoljeća. Nakon prikazivanja opće povijesti Osmanskoga Carstva od 1453. do 1603. autor je prešao na opis povijesnih događaja na području ranije spomenutih zemalja i naroda jugoistočne Europe odvojivši za svaku od njih po jedno potpoglavlje. Autor ne opisuje samo političke događaje nego opisuje i društveni, gospodarski i kulturni razvoj pojedinih naroda.

U sljedećemu poglavlju (*Osmansko Carstvo od 1603. do Svištovskog mira*) govori se o daljnjoj stagnaciji Carstva, opisuje se Kandijski i Morejski rat te osmanski ratovi s Austrijom i Rusijom. Kako bi se oduprli stagnaciji i osvajačkim naletima europskih sila, pojedini su sultani poduzimali reforme i borili se protiv unutrašnjih neprijatelja sultanske vlasti – neki s više, a neki s manje uspjeha. Prikazom ovoga razdoblja osmanske povijesti vidljivo je da su pojedini sultani imali vrlo malen ili nikakav nadzor nad upravljanjem države i da su visoki državni službenici, na prvome mjestu veliki veziri, u nekim razdobljima imali veliku moć i važnost. Autor je veliku pozornost posvetio 1699. godini kao jednoj od ključnih godina u kasnijoj povijesti Osmanskoga Carstva kada je Carstvo izgubilo prestiž s prvim mirovnim ugovorom u kojemu je supotpisnik bila ravnopravna država. Na kraju ovoga poglavlja nalazi se pregled povijesti balkanskih zemalja u ovome posljednjem obrađenom razdoblju. Jedna od glavnih značajki ovoga razdoblja jest razvoj nacionalističkih težnji kod balkanskih naroda i početak borbe za uspostavu nacionalnih država.

U drugome dijelu knjige (*Kronološki pregledi i popisi*) nalazi se kronološki pregled

događaja u Osmanskome Carstvu od 1451. do 1800. godine, zatim kronološki popis osmanskih sultana, osmanskih velikih vezira, bizantskih careva, carigradskih patrijarha, ohridskih arhiepiskopa, patrijarha Srpske pravoslavne crkve, crnogorskih vladika, vladara rumunjskih kneževina, careva Svetoga Rimskog Carstva, poljskih kraljeva, ruskih vladara, francuskih kraljeva, papa, mletačkih duždeva te popis osmanskih sandžaka u europskome dijelu Carstva. Zatim slijedi popis toponima, rječnik stručnih osmanističkih termina, autorove bilješke, popis objavljenih izvora i literature, popis ilustracija i zemljopisnih karata te kazalo osobnih imena. Uključivanje spomenutih popisa u strukturu knjige vrlo je pohvalno jer olakšava snalaženje prilikom usporednoga praćenja povijesti više ranonovovjekovnih država.

Ova je knjiga prvi pokušaj nekoga hrvatskog povjesničara da u jednome djelu sintetizira povijest svih zemalja jugoistočne Europe pod osmanskom vlašću. Knjiga je razumljivo i pregledno napisana i te značajke predstavljaju njezinu najveću vrijednost. Treba spomenuti i da je autor u velikoj većini slučajeva tumačio problematične aspekte Osmanskoga Carstva sukladno najnovijim spoznajama osmanističkih povjesničara. Ova je knjiga udžbenik namijenjen studentima povijesti, ali vjerujem da će biti zanimljiva i široj čitateljskoj javnosti jer se u njoj mogu pronaći ne samo sažete, ali ključne informacije o osmanskoj povijesti nego i o povijesti svih zemalja jugoistočne Europe u ranome novom vijeku.

Andelko Vlašić

Maja Žvorc, *Portretna poprsja iz Muzeja Međimurja u Čakovcu, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2014., 96 stranica*

Knjiga Maje Žvorc nastala je na temelju diplomskoga rada obranjenoga na Odsjeku za povijest umjetnosti na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, za koji je do-

bila nagradu Društva povjesničara Hrvatske "Radovan Ivančević" za 2011. godinu. Autorica u knjizi analizira i interpretira zbirku klesanih bista iz lapidarija Muzeja Međimurja u Čakovcu, koju sačinjava devetnaest cjelovitih kamenih poprsja i nekoliko sačuvanih fragmenata - portreta nekadašnjih hrvatskih, ugarskih i habsburških velikodostojnika.

U *Uvodu* (7) autorica ukratko naznačuje istraživačka pitanja vezana za podrijetlo zbirke, na koja će se u nastavku studije detaljnije osvrnuti. Naglasak stavlja na definiranje identiteta i ikonografski opis portretiranih, određivanje vremena nastanka zbirke, naručitelja, izvornoga smještaja portreta te, naposljetku i autorova podrijetla. Knjiga se sastoji od pet poglavlja. U prvome poglavlju *Čakovečka poprsja kroz dosadašnju literaturu* (9-12) autorica detaljno predstavlja istraživačke dosege povjesničara umjetnosti od 1956. do 2008. godine vezano za zbirku. Riječ je o studijama, kraćim poglavljima u katalozima i pregledima hrvatske umjetnosti u kojima se Anđela Horvat, Marijana Schneider, Nela Tarbuk, Doris Baričević, Petar Puhmajer, Géza Galavics i drugi osvrću na pojedine aspekte zbirke. Naglašava da je, unatoč postojećim nepoznanicama, zbirka do sada unutar struke prepoznata kao rijedak i važan primjer ranonovovjekovne kamene plastike u hrvatskoj umjetnosti.

U poglavlju *Identifikacija čakovečkih poprsja* (13-56) autorica razmatra pitanje vizualnih predložaka za kamena poprsja. Najveći broj portreta, nastavljajući se na prve pretpostavke Marijane Schenider, uspješno je identificiran putem grafika Eliasa Widemanna *Comitium Gloriam Centum Qua Sanguine Qua Virtute Illustrum Heroum Iconibus Instructum* (Požun, 1646.) i *Icones Illustrum Heroum Hungariae* (Beč, 1652.). Riječ je o dvije serije portreta habsburških i ugarskih velikaša, političara i vojnih dužnosnika, koje su nastale tijekom zasjedanja kraljevskih sabora u Požunu i Beču te su bile objavljene pod pokroviteljstvom careva savjetnika Johanna Cristopha Puchaima. U publikacijama

su portretirani i hrvatski velikaši Nikola VII. (1620. - 1664.) i Petar IV. Zrinski (1621. - 1671.). Sredinom 17. stoljeća, u vrijeme kada je obitelji Zrinski politički i ekonomski na vrhuncu moći, ovim vizualnim medijem stječu dodatnu popularnost i potvrdu statusa među "značajnim muževima Kraljevine Ugarske i Habsburške Monarhije." Widemann je pojedince prikazao u poluprofilu unutar ovala s naznačenim imenima i titulama, što je olakšalo usporedbu s čakovečkim kamenim poprsjima na kojima su karakteristične pojedinosti - glava i odjeća - klesarski detaljno obrađeni. Portrete Petra IV. Zrinskog i Franje Forgácsa (1625. - 1647.) identificirala je Marijana Schneider 1969. godine u katalogu izložbe *Historijsko slikarstvo u Hrvatskoj*, a Maja Žvorc predlaže identitete preostalih: Nikole Nadányja (oko 1600. - nakon 1663.), Jurja Illésházyja (? - 1684.), Ivana Hédeváryja (1620. - 1662.), Jurja Lippaya (1600. - 1666.), Andreja Izdenczyja (? - ?), Žigmunda Lónyaya (1593. - 1653), Pavla Pálffyja (nakon 1580. - 1653.) i Franje Wesselényja (1605. - 1667.). Za biste Frane II. Krste Tržaćkoga Frankopana (1643. - 1671.), Adama Zrinskoga (1662. - 1691.), trojice habsburških careva (možda Ferdinanda II., Leopolda I. i Ferdinanda IV.), jednoga osmanskog dužnosnika te pisara ili tajnika pretpostavlja da su nastali prema drugim predlošcima, kojih je u 17. stoljeću po Europi kružio nemalen broj.

Vrijeme nastanka čakovečke zbirke poprsja (57-74) poglavlje je u kojemu se autorica uhvatila u koštac s važnim pitanjem nastanka čakovečkih bista odnosno njihovim datiranjem u 17. ili u 19. stoljeće, što je usko povezano i s naručiteljem ove reprezentativne zbirke. S obzirom da nije uspjela pronaći arhivsku građu koja bi potvrdila ili isključila jednu od tih datacija, autorica se služi sekundarnim izvorima, ikonografskim opisom i interpretacijom te analizom povijesnoga konteksta. Koncem 18. stoljeća dvorac Zrinskih u Čakovcu kupuje grof Ladislav Festetić te za preuređenje dvorca i okolnoga parka godine 1821. i 1822. angažira projektante koji izrađuju nacрте pročelja dvorca ukrašenoga por-

tretnim bistama. Taj, zasad jedini relevantan, izvor i analiza obrade kamene skulpture argumentiraju pretpostavku da su portreti nastali dvadesetih ili tridesetih godina 19. stoljeća kao arhitektonski ukras. Zbirka poprsja bila bi tako još jedna u nizu umjetničkih narudžbi obitelji Festetić koje tematiziraju članove obitelji Zrinski. Međutim, autorica knjige skreće pozornost na kulturno-politički kontekst nastanka narudžbe. Godine 1671. u Bečkome Novom Mjestu osuđeni su za veleizdaju i pogubljeni hrvatski velikaši Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan te mađarski velikaši Franjo Nadasdy i Erazmo Tattenbach. Negativna propaganda o "izdajnicima" širila se Europom putem popularnih grafičkih listova i letaka, a ta "stigma" pratila ih je sve do sredine 19. stoljeća. Naime, tada možemo govoriti o kreiranju nacionalnih heroja, što se ubrzo manifestira u likovnoj umjetnosti na primjeru prvoga povijesnog portreta Petra Zrinskoga, nastaloga 1848. godine. U historiografiji se prvi pozitivno konotirani tekstovi o Zrinskome i Frankopanu kao "borcima za slobodu" javljaju šezdesetih godina 19. stoljeća. Ukoliko je ova datacija točna, hrvatska i mađarska umjetnost 19. stoljeća dobile bi najranije portrete sudionika Zrinsko-frankopanske urote.

Govoreći o drugoj mogućoj dataciji u 17. stoljeće, autorica prihvaća vremenski okvir koji je postavila M. Schneider. Za *terminus post quem non*, odnosno najkasniji mogući povoljan moment za narudžbu zbirke, navodi 1670. godinu kada su Petar i Fran Krsto uhićeni. Ta pretpostavka podrazumijeva da je naručitelj bio jedan ili više članova obitelji Zrinski. Maja Žvorc posebno ističe interes Nikole VII. za sakupljanjem portreta u raznim medijima (kovanice, medalje, grafike, uljane slike). Inventar knjižnice Zrinskih (Bibliotheca Zriniana) otkriva da je bio upoznat s radom grafičara Widemanna kao i s tradicijom prikazivanja istaknutih pojedinaca (*uomini illustri*), što ga čini izglednim naručiteljem većine portreta. Za određivanje donje granice M. Žvorc navodi vrijeme izdavanja Widemannovih grafičkih serija 1652. godine,

što je novost u odnosu na ranije prihvaćeno mišljenje Marijane Schneider. Ona svoju tvrdnju temelji na putopisnoj bilješki Jakova Tolliusa, koji prilikom posjeta dvorcu 1660. godine ne spominje portrete, zaključivši kako oni tada nisu ni postojali. Definirajući moguće vrijeme nastanka u period između 1652. i 1670. godine, autorica također zaključuje kako su pojedini portreti, osim što su nastali prema drugim predlošcima, vjerojatno nastali u nekoliko navrata i od drugih naručitelja – Nikole, Petra ili Adama Zrinskoga.

Autorica zbirku poprsja tumači kao izraz vlastite reprezentacije obitelji Zrinskih, ubrojenih u društvo tadašnjih istaknutih pojedinaca s kojima su bili obiteljski, prijateljski ili politički povezani. (Na primjer, Franjo Forgacs, komornik Ferdinanda III., bio im je bratić. Barun Nikola Nadány oženio je njihovu tetu Suzanu Zrinski. Barun Juraj Illésházy neko je vrijeme podupirao protuhabsburški pokret u Erdelju. Juraj Lippay, vrhovni tajnik, kancelar i osobni savjetnik Ferdinanda III. bio je na čelu protuhabsburškoga ustanka. Žigmund Lónyay vodio je mirovne pregovore kao diplomat zagovarajući interese erdeljskoga kneza i tako dalje.) I bez dublje analize političko-društvenih odnosa portretiranih velikaša, bitnoga segmenta koji je izostao za potpuno razumijevanje nastanka zbirke, možemo zaključiti da je riječ o impresivnoj skupini pojedinaca orijentiranih oko Nikole Zrinskoga. Usporedni primjer kamene plastike datirane u 17. stoljeće i sličnoga reprezentativnoga karaktera čine poprsja hunskih i mađarskih vođa na pročelju obiteljske rezidencije – dvorca Esterházy u Željeznom. Biste Nikole i njegova sina Pavla Esterhazyja nalaze se u društvu portreta njihovih slavni predaka čiju su veličinu željeli i vizualno potvrditi tom likovnom manifestacijom rodoslovnoga stabla.

U četvrtome poglavlju *Izvorni smještaj čakovečkih poprsja (75-80)* autorica problematizira smještaj portreta na pročelje dvorca Zrinskih ili u vrt Zverinjak. Naposljetku, u petome poglavlju postavlja i *Pitanje autorstva*

čakovečkih poprsja (81), koje je u uskoj vezi s vremenom nastanka te zahtijeva dodatnu stručnu analizu i potkrjepu u arhivskoj i usporednoj građi. Na kraju knjige priložen je *Popis literature* (83-88), sažetak na engleskome jeziku (89-91) i *Kazalo* (92-95).

Svakako treba pohvaliti dobru vizualnu opremu knjige pri čemu su portreti dokumentirani crno-bijelim fotografijama i sparni s grafičkim predlošcima, čime se i čitatelju otvara mogućnost usporedbe i kritičkoga razmatranja podudarnosti predložaka i konačnih ostvarenja. Ovom kratkom studijom koja funkcionira poput kataloga, autorica daje detaljan pregled zbirke poprsja – kritičku analizu literature, ikonografsku analizu skulpture i povijesni kontekst te ukazuje na istraživačke prepreke na koje je naišla. Studijom se Maja Žvorc upisuje među velika imena povjesničara umjetnosti kojima je pozornost privukla čakovečka jedinstvena galerija istaknutih ljudi. Ipak, najveći nedostatak, koji i sama autorica nekoliko puta u knjizi spominje, jest premalo izvorne arhivske građe - presudnoga elementa za rekonstrukciju nastanka zbirke. S povijesno-umjentičkoga aspekta neupitna je vrijednost tih portreta ranonovovjekovne skulpture hrvatskih i ugarskih velikaša, zbirke koja jasno izražava političko-propagandni karakter. Unatoč nepoznanicama bista Petra Zrinskoga u društvu uglednih Mađara vrlo sugestivno upućuje na davno značenje političkoga i kulturnoga djelovanja Zrinskih i na snažne hrvatsko-ugarske veze. Maja Žvorc je studijom vješto ispunila poneke praznine, ispravila određene netočnosti, a objektivnim sagledavanjem sekundarnih izvora svakako pripremila teren za buduće istraživačke pothvate.

Petra Batelja

Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 33 (2015), 367 stranica

U izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, uz financijsku potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, izašao je trideset i treći svezak *Zbornika Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* za 2015. godinu. U navedenom Zborniku objavljeno je devet izvornih znanstvenih radova, dva prethodna priopćenja, jedan stručni rad o povijesnoj građi te ocjene i prikazi.

Zbornik započinje radom Judit Gál *Ugarski horizonti u povijesti Crkve u Dalmaciji: Analiza kraljevskih darovnica Crkvi* (1-20) u kojemu autorica analizira ulogu trideset i osam ugarskih kraljevskih darovnica u Dalmaciji tijekom 12. i 13. stoljeća za vladavine dinastije Arpadovića. Članak je podijeljen na tri tematske cjeline u kojima autorica raspravlja o vremenskim i teritorijalnim karakteristikama darovnica, njihovim primateljima, mjestu njihova izdavanja te analizira različite tipove darovnica. Tijekom rasprave autorica analizira i način korištenja darovnica u komunikaciji između kraljevskoga dvora i njegovih podanika te mogućnosti koje su darovnice davale gradovima u njihovu razvoju. Autorica promatra način na koji je komunalni razvoj utjecao na izdavanje darovnica Crkvi te odnos kraljevskoga dvora prema tadašnjim društvenim promjenama. Na kraju rada autorica donosi i tablični prikaz navedenih darovnica.

Drugi rad autorice Maje Cepetić *Srednjovjekovni Ivanić - razvoj i prostorna organizacija naselja* (21-48) istražuje urbani razvoj srednjovjekovnoga Ivanića, središnjega naselja istoimenoga posjeda zagrebačkih biskupa tijekom 13. i 14. stoljeća na temelju sačuvanih pisanih povijesnih izvora, graditeljske baštine i rezultata terenskih istraživanja. Autorica navodi da je centralitet naselja bio posljedica različitih funkcija (upravno-administrativna,